

Földrajzi alapismeretek

Dr. Pál Viktor

PhD, egyetemi docens

Szegedi Tudományegyetem Természettudományi és Informatikai Kar

Földrajzi és Földtudományi Intézet

Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék

Településföldrajzi folyamatok

Elektronikus tananyag (olvasólecke)

Idő:

kb. 20 perc

A lecke célja:

Az olvasólecke célja, hogy néhány olyan településföldrajzi folyamat alapfogalmait és működését megértsék a hallgatók, amelyek megalapoznak több ráépülő kurzust. Ilyen a településfogalom, a települések tipizálása, az urbanizáció és a nagyvárosi fejlődés, illetve a nagyvárosok szerkezete.

A település fogalma, értelmezése

A település fogalma:

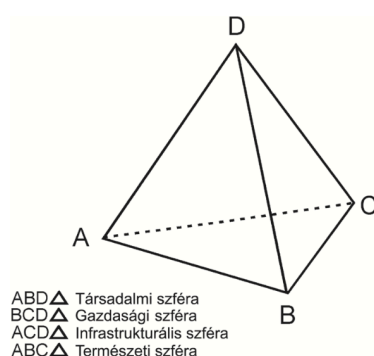
Többféle értelmezése létezik, ezek időben is követték egymást.

Mendöl Tibor: A település egy embercsoport lakó- és munkahelyének térbeli egysége.

Beluszky Pál: A település a területi munkamegosztás terméke, amely egy embercsoport lakóhelyének, munkahelyének és az általa igénybe vett rekreációs térnek a funkcionális egysége.

Tóth József (1981 – „Tetraéder modell”): A település négy „szféra” (társadalom, gazdaság, infrastruktúra, természet) egymásra hatásából kilakult kapcsolatrendszerek sűrűsödése – ahol a legsűrűbb, ott települések jönnek létre (1. ábra).

Kovács Zoltán: A település olyan, emberek által ideiglenesen vagy állandóan lakott hely, amely lakó- és gazdasági épületekből áll, amelyeket egyéb építmények (hidak, terek) egészítenek ki.

57. A települések tetraéder-modellje

(Forrás: Tóth J. 1981)

1. ábra: Tóth József „tetraéder-modellje” a településekről.

(Forrás: Pirisi Gábor – Trócsányi András 2019)

Olvasmány: Pirisi Gábor – Trócsányi András: Fejezetek a társadalomföldrajz világából. 135-138. oldal

Kérdések:

- Hogyan kell azt érteni, hogy az ember lakó és munkahelye?
- Miért kell kiegészíteni pl. a rekreációs térrel?
- Mi a különbség az egyes megközelítések között?

A települések létrejötte:

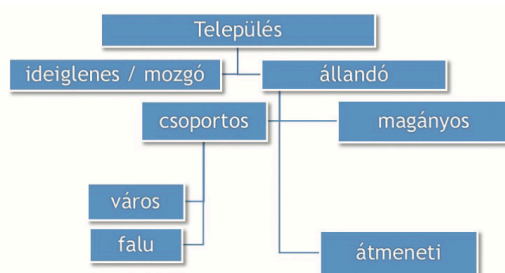
Az alábbi fogalmak segítségével válaszoljon a kérdésekre!

alföld-hegyvidék találkozása, gázló, ásványkincs, tengeri kikötő, oázis, tengerpart, hegycsúcs, fennsík, főútvonalak kereszteződése, vasúthálózat, képzett munkaerő, piac

- Miért ott jönnek létre települések, ahol?
- Mondjanak olyan helyi és helyzeti energiákat példákkal a települések létrejöttének okaira?
- Hol nem jönnek létre települések? Miért?

A települések csoportosítása:

Az „alaptípusok” (2. ábra).

60. A települések alapvető típusai

(Forrás: Mendöl Tibor és mások alapján a szerzők szerkesztése)

2. ábra. A települések alapvető típusai.

Forrás: Piris Gábor – Trócsányi András 2019)

Ajánlott rövid összefoglaló:

<http://www.terport.hu/telepuless/telepulestipusok>

Kérdések:

- Melyek a szórványtelepülések jellemzői? Miért jönnek ezek létre? Hol hogyan nevezik? Magyarországon milyenek vannak? Mikor jött létre a tanyarendszer?
- Mik a falvak jellemzői?
- Milyen falutípusok vannak?

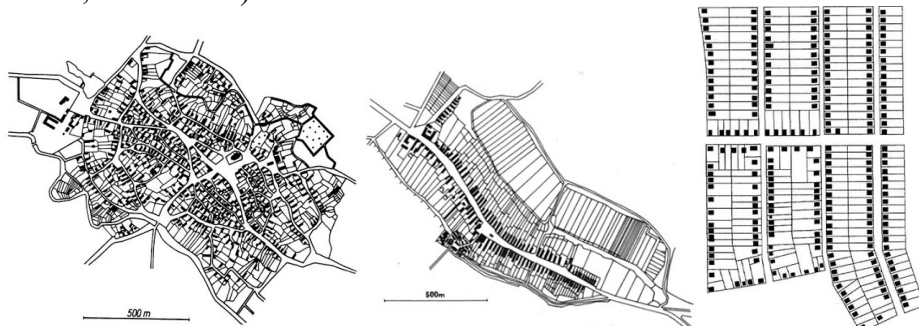
A vidéki (rurális) települések jellemzői

A vidéki települések lakói hagyományosan mezőgazdasággal foglalkoztak. Napjainkra ez jelentősne átalakult (lásd később az urbanizációnál).

Típusai: csoportos (falvak)
magányos vagy szórvány (tanya, farm)

Falvak: csoportos vidéki település, lakói hagyományos mezőgazdasággal foglalkoznak.

Feladat az alaprajz szerinti csoportosításhoz: párosítsa az ábrákkal! (sakktábla, szalagtelkes utifalu, halmazfalu)

2. ábra. Falvak csoportosítása alaprajz szerint – néhány példa
(forrás: www.terport.hu)

Tanyák: szórvány-jellegű (magányos) vidéki településforma, lakói hagyományosan mezőgazdasággal foglalkoznak.

3. ábra. Tanyák a Dél-Alföldön műholdfelvételen
(Forrás: Google Maps)

Az urbanizáció fogalma, az urbanizációs ciklusok és az urbanizáció földrajzi különbségei

A város:

Korunként és kultúránként változó. Európai és földrajzi értelemben a **központi funkcióval** rendelkező településeket tekintjük városnak.

Mit jelent az, hogy központi funkció?
A történelemben mikortól léteznek városok? Hol mi jellemezte ezeket?
Nézzen utána a lecke végén szereplő szakirodalomban!

Az urbanizáció:

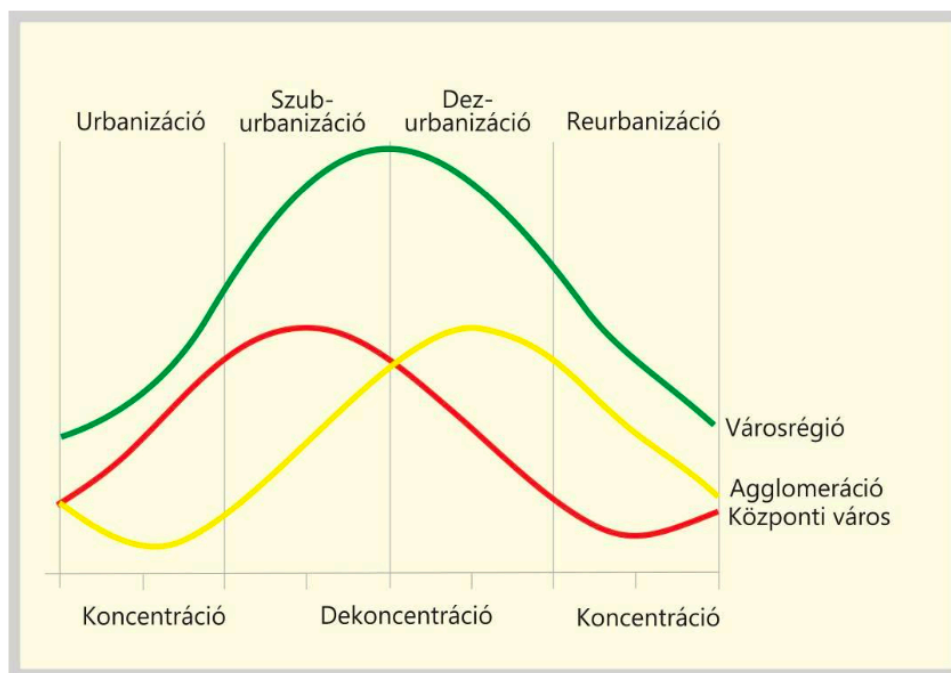
Kettős jelentésű fogalom, ami egyránt jelent városodást (a városok számának és a városi népesség számának / arányának növekedését), illetve városiasodást, ami a városi életforma általánossá válás a vidéki térségekben is.

Az urbanizáció folyamatát segít megérteni az alábbi videó.

Segítség a folyamatokhoz videón (angol nyelvű):

<https://www.youtube.com/watch?v=DwcW12J1FFA>

Az urbanizáció folyamata **szakaszokra**, ciklusokra osztható (5. ábra).

Forrás: Enyedi Gy. 1988 alapján Kovalcsik Tamás szerkesztése

5. ábra Az urbanizációs ciklusok

Forrás: Kovács Zoltán-Vida György: Urbanizáció. (elektronikus tananyag)

Keresse ki a forrás szakirodalmából, hogy mi jellemző az egyes ciklusokra:

- urbanizáció
- szuburbanizáció
- deurbanizáció
- reurbanizáció

Kiemelt folyamat: a szuburbanizáció

A **szuburbanizáció** a város környékének népességnövekedését és gazdasági-infrastrukturális fejlődését jelenti. A településszerkezet, az alaprajz tervezett, de ritkán szabályos (6. ábra).

Miért költöznek az emberek ki a városból (és miért költöznek vissza?) Erre a kérdésre ad választ az alábbi videó.

Vonzó és taszító tényezők (angol nyelvű)

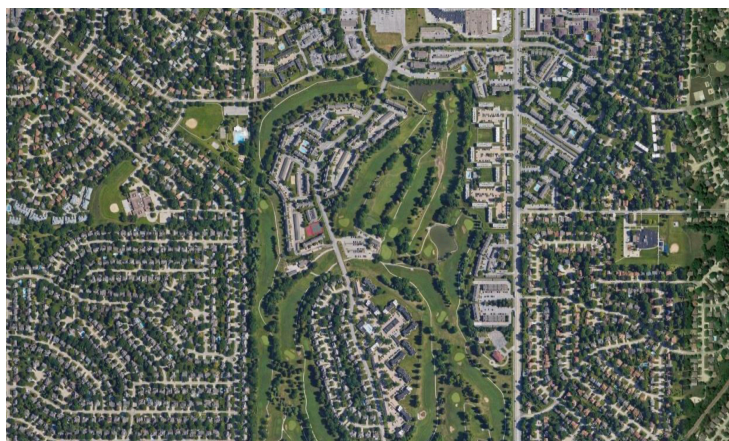
<https://www.youtube.com/watch?v=a2nUCjxAsO8>

Nézze meg, és összegezze, hogy mi motiválja az embereket a lakóhelyváltogatás során!

A szuburbanizáció megértését segíti az alábbi videó.

Szuburbanizáció (angol nyelvű)

<https://www.youtube.com/watch?v=P2dY5Nde3RE>

6. ábra. Tipikus szuburbán térség az USA-ban
(Forrás: Google Maps)

Urbanizáció a fejlődő országokban:

A fejlődő országokban időbeli eltolódások figyelhetők meg (ugyanaz később következik be, illetve a folyamat másképp is zajlik le. A legfontosabb ilyen a **hiperurbanizáció**, amikor rendkívül nagymértékű a városba áramlás, főleg azért mert a vidéki térségek eltartóképessége kicsi. A hiperurbanizáció eredményei a **megvárosok** (10 millió főnél népesebb városok.) A folyamatokat az alábbi videók alapján lehet megérteni.

Kínában:

<https://www.youtube.com/watch?v=Kc2DtUehj48>

Megavárosok:

https://www.youtube.com/watch?time_continue=259&v=eFboV2m1yuw&feature=emb_logo

Gyakorlás

I. A magyarországi települések melyik típusára vonatkoznak az állítások?

- A. falu B. tanya C. mindkettő D. egyik sem
1. Az emberek lakó- és / vagy munkahelye.
 2. Ebben a településtípusban él hazánkban a legtöbb ember.
 3. Hazánk leggyakoribb településtípusa.
 4. Magányos, a termőföldeken kialakult település.
 5. Szerepköre túlnő a határán, környezete lakóit is kiszolgálja.

II. Válassza ki, hogy az alábbi állítások közül melyik igaz a szuburbanizációra és melyik a reurbanizációra! Van olyan állítás, ami mindkettőre igaz, és van olyan, amelyik egyikre sem.

1. A középosztály kiköltözik a város környékére.
2. Előfeltétele a fejlett infrastruktúra.
3. Tőkeérdekek is befolyásolják.
4. Nő a város népességszáma.
5. Lakóparkokhoz kötődik.

Ellenőrző kérdések:

- Határozza meg a település fogalmát, értelmezze a települések létrejöttét!
- Csoportosítsa a településformákat!
- Melyek a vidéki települések legfőbb jellemzői?
- Értelmezze az urbanizáció fogalmát!
- Mutassa be az urbanizáció szakaszait, és az egyes szakaszok jellegzetes folyamatait!
- Elemezze a fejlett és fejlődő országok urbanizációja közti különbségeket! Az egyes jelenségeket példákkal illusztrálja!
- Összegezze a nagyvárosi problémákat!

Felhasznált irodalom és internetes források:

Kovács Zoltán: Néesség- és településföldrajz. Egyetemi jegyzet. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest, 2002

Kovács Zoltán: Társadalomföldrajzi kislexikon. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2001

Pirisi Gábor-Trócsányi András: Fejezetek a társadalomföldrajz világából. PTE TTK Földrajzi és Földtudományi Intézet, Pécs, 2019

Tóth József (szerk.): Általános társadalomföldrajz I-II. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2002

https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_528_Toht_Jozsef_Altalanos_tarsadalomfoldrajz_I_II/ch07.html

<https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/termeszetudomanyok/foldrajz/tarsadalomfoldrajz/telepulesfoldrajz/urbanizalodo-vilagunk>